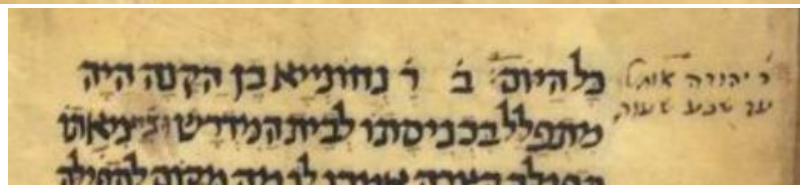
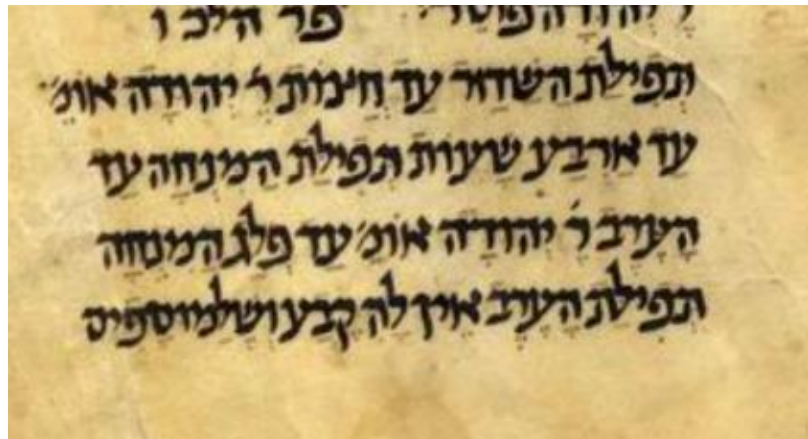

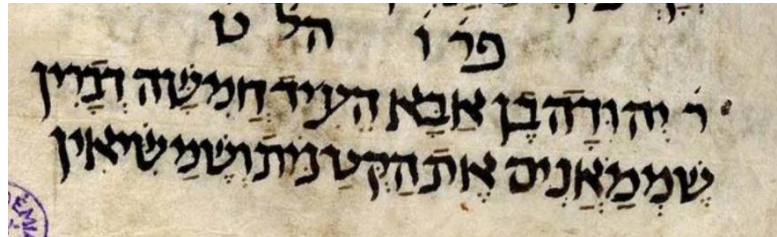
שחרית

משנה ברכות ד א

משנה עדויות ו א

5

תוספתא ברכות (ליברמן) ג, א

כשם שנתנה תורה קבע לקרית שמע כך נתנו חכמים לתפילה מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שכן תמיד של שחר קרב עד חצות ר' יודה או' עד ארבע שעות. מפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים קרב עד הערב ר' יודה או' עד פלג המנחה

10

כמה הוא פלג המנחה אחת עשרה שעה חסר רביע.

- 15 ברכות כו: - אוקספורד 366
- פיס' ר' יהודה אומ' וכו':
איבעיא להו לר' יהודה עד ועד בכלל או דילמ' עד ולא עד בכלל.
ת'ש' דתנן תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומ' עד פלג המנחה.
אי אמרת בשלמ' עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין ר' יהודה ובין רבנן שעתא וריבעא. אלא אי אמרת עד ועד
20 בכלל מאי איכא בין ר' יהודה לרבנן.
אלא מאי עד ולא עד בכלל
ת"ש ושל מוספין כל היום ר' יהודה אומ' עד שבע שעות.
ותניא היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוספין מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוספין
שזו תדירא וזו אינה תדירא. ר' יהודה אומ' מתפלל תפלת המוספין ואחר כך מתפלל תפלת של מנחה שזו
25 מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת
אי אמרת בשלמא עד ועד בכלל הינו דמשכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי אלא אי אמרת עד ולא עד בכלל
היכי משכחת להו דכיון דאזלא של מוספין אתיא לה של מנחה.
אלא מאי עד ועד בכלל
אי הכי קשיא רישא.
30 מי סברת דר' יהודה פלג אחרון קאמ' לא פלג ראשון קאמ'.
והכי קאמ' אימת נפיק פלג ראשו' ופלג אחרון מתחיל. מכי נפקא אחת עשרה שעות חסר רביע.
אמ' רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא העיד ר' יהודה בן בבא חמשה דברים שממאנין את הקטנות
ושמשיאין את האשה על פי עד אחד ושנסקל תרנגול בירושלם על שהרג את הנפש. ועל היין בן ארבעים יום
שנתנסך על גבי המזבח. ועל תמיד של שחר שקרב והולך בארבע שעות
35 ש"מ עד ועד בכלל ש"מ.
אמ' רב כהנא הלכה כר' יהודה הואיל ותנן בבחירתא כותיה.
- מאן תנא להא דת"ר וחם השמש ונמס בארבע שעות. אתה אומ' בארבע שעות או אינו בשש שעות
כשהוא אומ' כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש בארבע שעות
40 מני לא ר' יהודה ולא רבנן
אי ר' יהודה עד ארבע שעות צפרא הוא.
אי רבנן עד חצות נמי צפרא הוא.
איבעי' אמ' ר' יהודה ואיבעי' אימ' רבנן.
איבעי' אימ' רבנן האי בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים.
45 איבעי' אימ' ר' יהודה דאהני בבקר בבקר להקדים לו שעה אחת קודם לבקר.
דכולי עלמא מיהת וחם השמש ונמס בארבע שעות. מאי משמע
אמ' רב אחא בר יעקב אמ' קרא וחם השמש ונמס מכלל דצל צונן אי זו היא שעה שהשמש חם וצל צונן
הוי אומ' בארבע שעות:
- 50 מתני': תפלת המנחה וכו':
אמ' ליה רב חסדא לר' יצחק התם אמ' רב כהנ' הלכה כר' יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה. הכא מאי
אישתיק ולא אמ' ליה ולא מידי.
א"ל רב חסדא נחזי אנן מדרב צלי של שבת בערב שבת ש"מ הלכה כר' יהודה.
אדרבה מדרב הונא ורבנן לא מצלו עד לאורתא ש"מ אין הלכה כר' יהודה
55 השת' דלא איתמ' לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד.

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ד דף ז עמוד ב

מדברי תורה (ולא מדברי): [למד] ר' יהודה.

דתני ר' ישמעאל "וחם השמש ונמס" בארבע שעות.

- אתה או' בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות.
 כשהוא או' "(וחם השמש ונמס): [כחום היום]" הרי שש אמור.
 60 הא מה אני מקיים "וחם השמש ונמס" בד' שעות.
 ואת דריש "בבוקר" מה "בבוקר" שני להלן בד' שעות אף "בבוקר" שני כאן בד' שעות.
 בארבע שעות שמשא חמין וטולא קריר בשית שיעין שמשא חמין וטולא חמין.
 אמ' ר' תנחומא מהו "כחום היום" בשעה שאין צל לכל ברייה.
 65 ר' יסא מצלי בתלת שיעין ר' חייא בר ווא מצלי בתלת שיעין.
 ר' ברכיה חמוניה קרי קרית שמע ומצלי בתר תלת שיעין.
 והא תנינן "הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה".
 נימר כבר קיבל מלכות שמים בעונתה.
 70 אי מעדות למד ר' יודה.
 דמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי בימי מלכות יוון היו משלשלין להן שתי קופות שלזהב
 והיו מעלין להן שני טליים
 פעם אחת שילשלו להן שתי קופות שלזהב והיו מעלין להן שני גדיים.
 75 באותה שעה האיר הקב"ה עיניהם ומצאו שני טליים [מבוקרים] בלישכת הטלאים.
 על אותה שעה העיד ר' יודה בר אבא על תמיד שלשחר שקרב בארבע שעות.
 אמ' ר' לוי אף בימי מלכות רשעה הזאת היו משלשלין להן שתי קופות שלזהב והיו מעלין להן שני כבשים.
 ובסוף שילשלו להם שתי קופות שלזהב והעלו להן שני חזירין.
 לא הספיקו להגיע לחצי חומה עד שנעץ החזיר בחומה ונזדעזעה החומה וקפץ ארבעים פרסה מארץ-יש'.
 80 באותה שעה גרמו העוונות ובטל התמיד וחרב הבית.
 מה טעמון דרבנן "שנים ליום" חלוק את היום.
 טעמ' דר' יודה "שנים ליום" חובה ליום.
 "שנים ליום" שני פרקליטין ליום.
 "שנים ליום" שתהא שחיטתן לשם היום.
 85 "שנים ליום". שתהא שחיטתן כנגד היום.
 הדא היא דתנינן תמן תמיד "שלשחר היה נשחט על קרן מערבית צפונית על טבעת שנייה" כנגד היום.
 "ושלבין הערביים היה נשחט על קרן צפונית מזרחית על טבעת שנייה"
 כנגד היום והוא שיהא יודע אי-זה מהן נשחט בשחרית ואי-זה מהן נשחט בערבית.
- ויקרא רבה (מרגליות) פרשה יב ד"ה [ה] א"ר יודן**
- [ה] א"ר יודן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה בית המקדש לא שתה בהן יין, כיון שבנה בית המקדש ונשא את
 90 בת פרעה אותו הלילה שתה יין. והיו שם שתי בלזמיות, אחת שמחה לבנין בית המקדש ואחת שמחה לבת
 פרעה. אמ' הקב"ה של מי אקביל של אילו או של אילו. באותה שעה עלתה על דעתו להחריבו, הה"ד כי על אפי
 ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וגו' (ירמיה לב, לא). א"ר הילל בריה דר' ולס כזה שהוא עובר מקום מטונף
 ועוקם את חוטמו. א"ר חוניה שמנים מיני ריקודים ריקדה בת פרעה באותו הלילה. ר' יצחק בן אלעזר אמ' שלש
 95 מאות מיני ריקודים ריקדה בת פרעה באותו הלילה. והיה שלמה ישן עד ארבע שעות ביום ומפתחות בית
 המקדש נתונין תחת ראשו. הדא היא דתנן על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. הא כיצד עשת לו כמן פרס
 וקבעה בו כוכבים ומזלות ופירסה אותו למעלה הימנו וכשהיה מבקש לעמוד היה רואה אותן והיה סבור שעדיין
 הוא הלילה וישן לו עד ד' שעות. נכנסה אמו והוכיחהו. ויש או' ירבעם בן נבט נכנס והוכיחו.
- מנחה**
- משנה מסכת פסחים פרק ה משנה א** 100
- תמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בתשע ומחצה בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמנה ומחצה בין
 בחול בין בשבת חל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו:

פסחים נח, א

מנא הני מילי? -

105 אמר רבי יהושע בן לוי: דאמר קרא את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, חלקהו לבין שני ערבים, שתי שעות ומחצה לכאן שתי שעות ומחצה לכאן, ושעה אחת לעשייתו.

מתיב רבא: בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה, וקרב בשמונה ומחצה, בין בחול בין בשבת. ואי סלקא דעתך בשמונה ומחצה דאורייתא - היכי מקדמין ליה? -

110 אלא אמר רבא: מצותו דתמיד משינטו צללי ערב. מאי טעמא - דאמר קרא בין הערבים - מעידנא דמתחיל שמשא למערב. הלכך, בשאר ימות השנה דאיכא נדרים ונדבות, דרחמנא אמר עליה חלבי השלמים ואמר מר:

(עליה חלבי השלמים) - עליה השלם כל הקרבנות כולם - מאחרין ליה תרתי שעי, ועבדין ליה בשמונה ומחצה. בערבי פסחים, דאיכא פסח אחריו - קדמין ליה שעה אחת, ועבדין ליה בשבע ומחצה. חל ערב פסח להיות ערב שבת, דאיכא נמי צלייתו דלא דחי שבת - מוקמין ליה אדיניה בשש ומחצה.

רש"י פסחים נח, א

115 אלא אמר רבא - כולה תקנתא דרבנן היא, דמדאורייתא כל שש שעות אחרונות כשירות, דהיינו מכי ינטו צללי ערב, דהיינו מחצי שבע ואילך שהחמה נוטה למערב והצל למזרח, כשאדם עומד כנגד החמה צלו נוטה למזרח, חצי שש וחצי שבע היא עומדת באמצע הרקיע, ואין צל נוטה אלא צל כל אדם תחתיו.

)
גלין
השם
רש"י ד"ס
אלא אמר רבא
דכ"ט מתני
שבע וכ"כ
רש"י שנת ד"ס
פי"ג ד"ס
מנחה גדולה
וה"ע מסניא
דיו"א דף כה
פי"ג ורש"י
לקמן דף כג
פי"ג ד"ס ק"ו
מילין :
)

רש"י שבת ט, ב

120 מנחה גדולה - התחלת זמן תמיד של בין הערבים מכי מתחיל להעריב, דהיינו מחצי שבע ולמעלה, דהא חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם, וקודרת כנגדה למטה, ואינה נוטה לשום צד, ומחצי שבע ולמעלה נוטה ברקיע למערב, סמוך למנחה מהתחלת שבע.

יומא כח, ב

אמר רב ספרא: צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי.

רש"י יומא כח, ב

צלותיה דאברהם - תפלת הערב שלו.

מכי משחרי כותלי - חומות הפונות למזרח, שהלבינו מהנץ החמה הבאה מן המזרח ונוצצת עליהן, ובתחילת שבע שעות, שהחמה באמצע הרקיע בראש כל אדם - אינה עושה עמוד, אלא תחתיהן משחירין אותן הכתלים לפי שאין חמה נוצצת אלא בראש הכותל בעוביו, ומיצל חודו של שפת עוביו על זקיפת הכותל ומשחרת,

130 מההיא שעתא נוטים צללי ערב, וקריו ערב.

רש"י פסחים צג, ב

135 חמשה עשר מילין - מדקרי ליה תנא דידן דרך רחוקה לגבי פסח, וסבירא ליה לעולא דרך רחוקה כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה - כל שעת שחיטה מהלך ואינו מגיע, ושעת שחיטה מחצות היום ואילך, דבין הערבים כתיב ביה כתמיד, ותמיד, אף על פי שנשחט בשש ומחצה זמנו מן התורה מתחלת שבע ואילך, שמתחלת החמה להתעקם כלפי מערב קצת, ומשחרי כותלי, דהכי אמרינן ביומא בפרק שלישי (כח, ב): צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי, והיינו מחצות היום ולהלן, ופרכינן עלה מהא דתנן: תמיד נשחט בשש ומחצה, ומשני: שאני כותלי בית המקדש דלא מכווני רחבם מתחתיהן, ולא משחרי בעיקום פורתא עד חצי שבע, ומיהו, זמן שחיטה מתחלת שבע ואילך ונמשך עד שתשקע החמה ומשתשקע החמה לא דדם נפסל בשקיעת החמה באיזה מקומן (זבחים נו, א) ומחצות ועד שקיעת החמה מהלך חמשה עשר מילין כי הא דר' יוחנן.

140 רש"י ברכות כו, ב

מנחה גדולה - אם בא להקדים תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה, דבין הערבים כתיב ביה מכי ינטו צללי ערב, משהחמה נוטה למערב, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, דאמר מר: חצי שש וחצי שבע - חמה עומדת בראש כל אדם, באמצע הרקיע

בית הבחירה למאירי ברכות כו, א

145 נחלקו בגמ' על קצת זמנים שבמשנה הלכה כמי וכן נסתפקו בעד ד' שעות שאמר ר' יהודה אם עד בכלל אם לאו וכלל הדברים בעינים אלו הוא שתפלת השחר מצותה לזריזים ולותיקים עם הנץ החמה ובמשכים משיעלה עמוד השחר והמשך זמנה עד ד' שעות ועד בכלל כלומר זמנה עד סוף שעה רביעית מכאן ואילך אין כאן תפלה בעונתה **אלא שמ"מ עד חצות אף על פי ששהה במזיד חייב הוא עליה וכן אף מחצות ואילך חצי שעה הא משש שעות ומחצה ואילך היא נקראת זמן תשלומי תפלה** ואינו מתפלל אלא על דרך תשלומין

150 רמב"ן שמות פרק יב פסוק ו

(ו) בין הערבים - משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני, אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע, כי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב, לשון נשף וחשך, כמו ערבה כל שמחה (ישעיה כד יא). לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר (להלן ל ח) ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים, כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר (להלן כז כא), ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים (דברים טז ו), כי בבא השמש שקיעת החמה. ואין זה תשובה על הרב, שכבר אמרו רבותינו (ברכות ט א) בערב אתה זובח, כבא השמש אתה אוכל, מועד צאתך ממצרים אתה שורף. וכבר כתב הרב זה:

160 והנכון בעיני בזה, כי הלילה נקרא "ערב", כמו שנאמר (להלן פסוק יח) בערב תאכלו מצות, והוא בלילה, שנאמר (להלן פסוק ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות. וכן ויהי ערב ויהי בקר (בראשית א ה), על תחלת הלילה כצאת הכוכבים, וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה (משלי ז ט). ויקרא ג"כ סוף היום "ערב" וכן הן עוד היום גדול כמו שאמרו ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום (בראשית יט א). וכן ויהי בערב ותעל השלו (להלן טז יג), ולא בא השלו בלילה. וכן רבים. וכתב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה (תהלים נה יח):

165 והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום. אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד. וכעלות השמש, וכל עת היותו במזרח, יקרא בקר, והוא ארבע שעות, כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות (עדיות ו א), ואחר הבקר יקרא העת צהרים, כמו שנאמר מהבקר ועד הצהרים (מ"א יח כו), והן שתי השעות החמישית והשישית, והוא מלשון צוהר תעשה לתיבה (בראשית ו טז), כענין זוהר. ויזכיר בהן לשון רבים, בעבור שהן שתיים. והנה הם שני צהרים, או מפני שיצהירו כל הצדדין, כי בבקר האור במזרח, ובערב הוא במערב, ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין. וכאשר יעברו הצהרים ויסור השמש מזרוח בשני הצדדין יקרא "ערבים" מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם, והזמן הזה הוא כל עת זרוח השמש ברקיע. אבל בשקיעת החמה, והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו (פסחים נח ב), אינו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים, אבל הוא ערב יום:

- 175 ואמר "בין הערבים", כי "בין" במקום הזה איננו מבדיל, אבל הוא כענין בתוכם, והוא כמו בינותינו בינינו וביניך (בראשית כו כח), ביני ובינך מה היא (שם כג טו), על בין עבותים (יחזקאל יט יא), מבינות לגלגל (שם י ו), כמו בתוכם. מבין השריפה (במדבר יז ב), מתוכה, כענין שנאמר ותקם בעוד לילה (משלי לא טו), בתוך לילה, וכן בין הערבים. ולא נאמר בערבים, שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים.
- והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים, כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה, וכן אמר בארבעה עשר לחדש בן הערבים פסח לה' (ויקרא כג ה), שהוא זמן השחיטה, וכן בין הערבים תעשו אותו (במדבר ט ג), על תחלת העשייה שהיא השחיטה, וכן בין הערבים תאכלו בשר (להלן טז יב), הם השעות הנזכרות, כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול. ואמר (שם יג) ויהי בערב ותעל השלו, כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב:
- 180 ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י, שני ערבים, ערב בקר וערב יום, כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב, שנאמר (מ"ב ג כ) ויהי בבקר כעלות המנחה, ואומר (עזרא ט ד - ה) עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתענית. ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול, כדמתרגמין למנח יומא (בראשית ג ח), והן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים (ברכות כו ב). והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטרת שאינן כשרין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים וקודמין לו, ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשא, שמש המזרח ושמש המערב, ואמר הכתוב (להלן כז כא) יערוך אותו אהרן מערב עד בקר, שתהיינה דולקות כל הלילה:...

תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה

- 190 (קה) ובכאן הביא הענין לפרש דבר נעלם מדעת רבים, שהראשונים לא הרחיבו בפירושו, והוא זמן התוספת הזה שמוסיפין ביום הכפורים ובשבתות ובימים טובים מחול על הקדש, דודאי קודם בין השמשות הוא, דהא תוספת עשה, ובין השמשות ספק לעונש כרת ומיתה וחיוב אשם תלוי, ובשני בין השמשות חייב חטאת קבועה, אלא קודם בין השמשות הוא, ... וסוגיין בכולי תלמודא כל זמן שהחמה זורחת מותרין בכל מלאכה וכן ביציאתו לאחר צאת הכוכבים לילה גמור הוא ומותר בכל מלאכה, ועד הזמן הזה ספק של בין השמשות הוא, ומהו הזמן הזה שעשתה אותו תורה תוספת והזהירה עליו בעשה.
- 195 וראיתי לרבינו תם ז"ל בספר הישר שלו פירוש נכון בסוגיא הזאת שהיא בפרק במה מדליקין, שהוא ז"ל אומר דמשתשקע החמה דאיתמר הכא שהוא בין השמשות היינו מסוף שקיעת החמה, כלומר משעה שנשקעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה, ולפי שלא עברה חלונה ועדיין אינה מהלכת אחורי כיפה פני הרקיע מאדימין כנגד מקומה של חמה, וזהו כל זמן שפני חמה מאדימין דאיתמר בגמרא, אבל תחלת שקיעת החמה שהיא השעה שהתחילה ליכנס ברקיע ונסתלקה זריחתה מן הארץ קודם לזמן הזה הוא. ... ולפי דבריו ופירושו זה אני אומר דמשעה שהתחיל השמש להשתקע עד זמן בין השמשות והוא הזמן הנזכר בפרק במה מדליקין הוא בכלל תוספת מחול על הקדש, והוא מהלך שלשת מילין ורביע מיל, רצה להוסיף כל הזמן הזה מחול על הקדש מוסיף, ואם רצה לעשות מקצתו חול ומקצתו תוספת עושה, ובלבד שיוסיף ממנו ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת זו למטה אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת, כלומר ברגע שהוא יום יהא בודל לשם תוספת ולא משום ספק לילה. וליכא למימר דכל שהוא ממש הוי, דהא אי אפשר לצמצם ולאכול עד בין השמשות ממש ופשיטא דיוסיף, אלא רגע שהוא ברור שהוא יום מוסיף ודיו, והיינו דאמרינן במס' ברכות (כ"ו א') רבי יהודה אומר עד פלג המנחה והוא זמן קרוב לתחילת שקיעת החמה, אין ביניהם אלא מהלך של"ד אמות בקרוב דקסבר ר' יהודה לענין תפלה בתר שמשא אזלינן דבעינן לתפלת המנחה ייראוך עם שמש, ולפני ירח דור דורים לשל ערבית.
- 200 והתם אמרינן (ברכות כ"ז ב') אמר ליה רב לר' חנינא דצלי של שבת בערב שבת כר' יהודה מי בדלת אמר ליה אין בדילנא, כלומר דכיון דצלי קביל עליה כל פלג המנחה בתוספת, ובדיל קודם לשאר בני אדם שאין מוסיפין כל הזמן הזה מחול על הקדש אלא מקצתו וכולה שמעתא כדאיתא התם, הא כל זמן שהחמה זורחת בארץ יום גמור הוא אינו בכלל תוספת ולא בכלל ספק, ואף על פי שפלג המנחה מוסיף על מהלך ארבעת מילין האמור בפסחים כשיעור שאמרנו, אין ביניהם אלא זמן מועט וכשמתפלל בו של שבת קודם גמר תפלה מתחיל השמש לשקוע והגיעה שעת התוספת, והא דאמרינן התם אדאיכא שמשא אריש דיקלי איתלו שרגא, הרחקה יתירא היא לתוספת משום דלא קים להו בשיעורא דרבנן.
- 205
- 210
- 215

חדושי הרשב"א ברכות ב, א

דהא ודאי לר"י אף על פי שאינו מתפלל תפלת המנחה מפלג המנחה ואילך לא מפני שהוא לילה קאמר אלא משום דתפלות כנגד תמידין תקנום ותמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד פלג המנחה ומשום הכי תפלת המנחה שהיא כנגדה אינה אלא עד אותו זמן, ומשם ואילך ראוי לתפלת הערב מפני איברים ופדרים שקרבין והולכין אבל ודאי אינו לילה, ותדע לך שהרי עדיין השמש על הארץ כדי מהלך **שתות** המיל והיאך הוא לילה וזמן שכיבה,

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ד דף ז טור ב/ה"א

- 225 וכמה הוא פלג המנחה אחת-עשרה שעות חסר רביע.
תמן תנין "תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה.
ערב פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה בין בחול בין בשבת".
ר' ירמיה בעי הכא את עבד מנחה שתי שעות ומחצה [והכא את עבד מנחה שלש שעות ומחצה].
אמ' ר' יוסי [לא] הוקשה תפילת המנחה לתמיד שלבין הערבים אלא לקטורת.
מה טעם "תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי" מנחת ערב".
230 צא שעה אחת לעיסוקו ואת עבד מנחה שתי שעות ומחצה.
ר' יוסי בן חנינה היה מתפלל עם דמדומי חמה כדי שיהא עליו מורא שמים כל היום.
אמ' ר' יוסי בן חנינא ויהא חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה.
מה טעם "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא", מהו "לעת מצוא". לעת מיצויו שליום.
235 אחוי דאימיה דרב אדא הוה מציץ גולתיה דרב בצומא רבא.
אמ' ליה כד תיחמי שימשא בריש דיקלי תיהב לי גולתי דנצלי דמנחתא.
ושמשא (ביר') בריש דיקלי תמן איממא הוא הכא.
דמר ר' יוחנן "האומר לצולה חרבי" זו בבל שהיא זוטו שלעולם.
- 240 אמ' ר' יוחנן למה נקרא שמה צולה ששם צללו מיתי דור המבול.
"גם בבבל לנפול חללי יש' גם בבבל נפלו חללי כל הארץ".
כת' "וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם".
אמ' ריש-לקיש למה נקרא שמה שנער ששם ננערו מיתי דור המבול.
ד'א שנער שהם מתים בתשנוק בלא נר בלא מרחץ.
245 ד'א שנער שהן מנוערין מן המצות בלא תרומה ובלא מעשר.
ד'א שנער ששריה מתים נערים.
ד'א שנער שהעמידה שונא וער להקב'ה ואי-זה זה נבוכדנצר הרשע.
רב {בר}: <כר'> יודה. אין תעבדיניה כרבנן לית ר' יודה מודי.
אין תעבדיניה כר' יודה [אוף] (..)רבנן מודו.

250

תפלת השחר עד חצות וכו'.

קט
 משנתנו (ז) זו תנא קמא ורי יהודה [תרויהו] (ח) סבירא להו תפלת כנגד
 הסידים תקנו דתנינן כהדיא כשם שנתנה תורה זמן (ז) לקיש כך נתנו חז"ל זמן
 לתפלת ספני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שכן הכיר של שחר קרב עד חצות
 ר' יהודה אומר עד ר' שקות. ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הקרב [שכן חסיד
 של בין הקרבים קרב עד הקרב] ורי יהודה אומר [עד] פלג המנחה. וכמה הוא
 פלג המנחה י"א שקות חסר רביע. תפלת הקרב אין לה קבע ורי אלקור ברבי
 יוסי אומר עד נעילת שקעים. איד אלקור ביד יוסי אבא היה מתפלל אותה עם
 נעילת שקעים. [תפלת המוספין כל היום. פי (ז) פלג מנחה דקאמר ר' יהודה
 מה שנשאר מתשע שקות ומחצתה עד סוף היום והוא כ' שקות ומחצתה כשתחלק
 שתי שקות ומחצתה לשני חלקים יבא בכל חלק שקות ורביע כשתוסיף שקות
 ורביע על תשע שקות ומחצתה שזן זמן קריבת החסיד כדחנן וקרב בתשע ומחצתה
 הוא סוף פלג ראשון וקוייל עד ועד בכלל]. שסעינן טינה דרבנן סבירי כל היום
 כשר להקרב חסידין, של שחר עד חצות ושל בין הקרבים עד הקרב, ורי
 יהודה סבר אין הקרב חסידין [כשר] אלא שמונה שקות ועוד ביום, חסיד של
 שחר היה נשחט מסיבא הסודא ומצאנו שהיו שוחטין אותו ומקריים (ח) אותו
 ומליכין האיברים ושוחטין (ט) אותן ועדיין לא היה הגין החמה, [דחנן (ז) הלכין]
 ונתנום מחצי כבש ולמטה ומלחום וירדו ובאו ללשכה הגזית לקרות את שמע. ונתן
 הילני אבן קשתה נברשת (י) של זהב, האנא (יב) כשתמה זורחת יוצאין סמנה

ניצוצות וירעין שהגיע זמן קיש. ומקטינן ורמינהו הקורא את שמע עם אנשי שומר
 ועם אנשי סקנד לא יצא ידי חובתו מפני שאנשי שומר ששכיסין ואנשי סקנד
 מאחרין. ופריק אביי נברשת זו עשויה לירע שאר קמא דבירושלים וזולתי אנשי
 שומר, נחבר שהיה נשחט חסיד של שחר קודם הגין החמה והיה סקת זריית
 השמש עד סוף ר' שקות כשר להקריבו שהם ר' שקות ועוד משעת שחיטתו עד
 זמן הקרבנו והו טעם ר' יהודה. ופסק רב כהגא הלכה כר' יהודה וסבר ר'
 יהודה כשם שאין לחסיד של שחר הכשר ביום להקרבנו סקת שחיטתו אלא עד
 ר' שקות ועוד כך לחסיד של בין הקרבים אין לו סקת שחיטתו והוא סכי יגמו
 צללי קרב כשר להקרבנו אלא ר' שקות ועוד ביום כשקור תורת חסיד של שחר
 מחצי שביעית שהיא כשרה לשחיטתו עד ר' שקות ועוד שהוא זמן הקרבנו י"א
 שקות חסר רביע ביום זה הסכונם חצי שקות שביעית וסמינית ותשיעית ועשירית
 וחצי שקות כ"א הרי ר' שקות שלמות הוסף רביע שקות כנגד שקות מסתאיר
 המורה עד הגין החמה שהוא יתר סד שקות בחסיד של שחר וגמצא חכמים
 ורי יהודה הלזקתם בזה הדרך, רבנן דייקי שנים ליום עולה חסיד סלמד שכל
 היום כשר להחמירם הלכך מה"קיים לשני הרימירדים היום כולו עד חצות
 לחסיד של שחרית ומחצות ועד הקרב לחסיד של בין הקרבים והתפלה כנגד
 החסידין ורי יהודה הוה דייק האי קרא את הכבש אחר תקשה בבקר וספיק
 לה סן התורה דעד ר' שקות הוה בקר כמו שהוא לענין הבן וסבר הכשר
 החסיד ארבע שקות ביום סקת הגין החמה עד סוף הקרבנו ומאחר כן אמור
 שכבר קבר הבקר גמצא הכשר חסיד של שחר סקת שחיטתו עד סוף הקרבנו
 ר' שקות. ומצאנו מצות חסיד של בין הקרבים ככי יגמו צללי קרב והוא סכי
 מטי חצי שקות שביעית ביום וסבר ר' יהודה התורה אמרה שנים ליום עולה
 חסיד כמצות חסיד של שחר ר' שקות ועוד כך מצות חסיד של בין הקרבים
 ר' שקות ועוד ביום ומאחר כן אמור זה שכתוב שנים ליום עולה חסיד לסקת
 הקרבנו בקרב. הילכך כיון דלגבי חסיד הוכשר עד י"א שקות חסר רביע שהוא
 משעת שחיטתו עד סוף הכשר הקרבנו כמו שפירשנו למעלה, וסייא שקות חסר
 רביע אמור שכבר קבר זמנו וכלילה חשיב גם תפלת המנחה מצוהה כמצות
 החסיד וסקת שקבר זמן החסיד והוא קבר יוסא בטל קרבנו גם התפלה כיוצא
 בו ורי יהודה והרבה סן החכמים שהיו מתפללין תפלת המנחה בעונתה בין מנחה
 גדולה ובין מנחה קטנה וסייא שקות חסר רביע היו מתפללין תפלת הקרב
 האיל ולגבי חסיד כלילה הוא חשוב.

תוספות ברכות כו, ב

עד פלג המנחה - תימה מנא ליה הא בשלמא עד תשע שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנא ליה וי"ל דר' יהודה ס"ל דתפלה כנגד קטרת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטרת לפניך (תהלים קמא).

260 בית הבחירה למאירי ברכות כו, א

וכן תפלת המנחה לרבנן עד הערב כלומר עד שתשקע החמה שהם סוברים על תמיד של ערב שאע"פ שזמנו מתחיל בשש ומחצה אם לא קרבו מקריב והולך עד חשיכה

פסיקה

שחרית

265 סידור רס"ג עמ' לא

ומי שלא היה יכול להתפלל תפלת שחרית עד סוף השעה הרביעית, לא יתפלל בחמישית ולא בששית ולא בחצי הראשון של השביעית מפני ששעתיים וחצי האלה אינן זמן התפלה, אלא ימתין עד תחלת החצי השני של השעה השביעית ויתפלל אז שתי תפילות.

רי"ף ברכות יח, א

270 ואף על גב דליתא לדרבנן דאמרי עד חצות היכא דטעי וצלי לאחר ארבע שעות שכר תפלה יהבו ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבו ליה

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג הלכה א

תפלת השחר מצותה שיתחיל להתפלל עם הנץ החמה וזמנה עד סוף שעה רביעית שהיא שלישית היום, ואם עבר או טעה והתפלל אחר ארבע עד חצות היום יצא ידי חובת תפלה, אבל לא יצא ידי חובת תפלה בזמנה, שכשם שתפלה מצוה מן התורה כך מצוה מדבריהם להתפלל אותה בזמנה כמו שתקנו לנו חכמים ונביאים. 275

מנחה וערבית

תוספות ברכות ב, א

לכן פי' ר"ת דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר.

ואם תאמר היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום.

280 ויש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף כו.) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית.

ואם תאמר היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה.

יש לומר דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב ואמרינן לקמן (דף כז.) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד.

285 מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסטרן אהדדי שהרי מאיזה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה משום דקיימא לן דשעת המנחה כלה כדברי רבי יהודה ומיד הוי זמן ערבית ובזמן התפלה עצמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן.

חדושי הרשב"א ברכות כז, א

- השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד דעבד כמר עבד,
290 וכתב הגאון ז"ל דמאן דמקדים ומצלי מפלג המנחה ולמעלה תפלת הערב כר' יהודה תו לא מצי לצלויי מנחה
אלא עד פלג המנחה כר"י דאם איתא לדר' יהודה ליתא לדרבנן ואי איתא לדרבנן ליתא לדר' יהודה, והלכך אי
צלי תפלת המנחה עד הערב תו לא מצי לאקדומי ולצלויי תפלת הערב בפלג המנחה ולא יהא עושה פעם כר"י
ופעם כרבנן, ומינה אגן דנהיגינן לצלויי תפלת המנחה עד הערב תו לית לן לצלויי של ערב עד דיתפני יומא
כרבנן, ורבי ורב וכל הני דצלו של שבת בערב שבת כר"י סבירא להו ולא מאחרו תפלת המנחה לעולם מפלג
295 המנחה ולעיל, ומיהו תפלה בלחוד הוא דהוּו מצלו ולצורך שעה למצוה אבל ק"ש לא הוּו קרו עד צאת הכוכבים
ומשום צורך מצוה הוא שלא היו חוששין לסמוך גאולה לתפלה.

תוספות ר' עקיבא איגר ברכות א, א

- [אות ב] שם בא"ד וקי"ל דעבד כר"י. וכ"כ התוס' ויש לדון דהא מה דאמרינן מאן דעבד כו' ע"כ משום דהוּו ספק
הלכה כמאן זזה נכון בתפלה דרבנן אבל בקריאת שמע דהיא דאורייתא לרוב הפוסקים הוּו ספק בדאורייתא
ולחומרא. וכעת מצאתי שעמד בזה הפר"ח בספר מים חיים:
300

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת ברכות פרק ד משנה א

- ומנחה, שם נופל על עת מעותי היום והוא כשנשאר ביום שעתים ומחצה זמניות, ונקראת התפלה השניה
מנחה לפי שתחלת זמנה באותו עת. ופלג המנחה, כשנשאר ביום שעה ורבע זמניות. ומי שנתפלל עד הערב
כלומר עד שקיעת השמש יצא ידי תפלת מנחה, ואין זה תשלומי תפלה, לפי שפסק ההלכה בענין זה מאן
דעביד כמר עביד ומאן דעביד כרבנן עביד
305

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג

- ב* כבר אמרנו שתפלת מנחה כנגד זמן תמיד של בין הערבים תקנו זמנה. ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום
בתשע ומחצה תקנו זמנה מתשע שעות ומחצה והיא הנקראת מנחה קטנה. ולפי שבערב הפסח שחל להיות
בערב שבת הוּו שוחטין את התמיד בשש ומחצה אמרו שהמתפלל מאחר שש ומחצה יצא. ומשהגיע זמן זה
הגיע זמן חיובה וזו היא הנקראת מנחה גדולה:
310 ג* נהגו אנשים הרבה להתפלל גדולה וקטנה והאחת רשות. והורו מקצת גאונים שאין ראוי להתפלל רשות אלא
הגדולה. וכן הדין נותן מפני שהיא כנגד דבר שאינו תדיר בכל יום. ואם התפלל הגדולה חובה לא יתפלל
הקטנה אלא רשות:
ד* הא למדת שזמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה עד תשע ומחצה וזמן מנחה קטנה מתשע ומחצה עד
שישאר מן היום שעה ורביע. ויש לו להתפלל אותה עד שתשקע החמה:
315 ה* תפלת המוספין זמנה אחר תפלת השחר עד שבע שעות ביום. והמתפלל אחר שבע שעות אע"פ שפשע
יצא ידי חובתו מפני שזמנה כל היום:
ו* תפלת הערב אע"פ שאינה חובה המתפלל אותה יש לו להתפלל מתחלת הלילה עד שיעלה עמוד השחר.
תפלת נעילה כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה:
ז* המתפלל תפלה קודם זמנה לא יצא ידי חובתו וחוזר ומתפלל אותה בזמנה. ואם התפלל תפלת שחרית
בשעת הדחק אחר שעלה עמוד השחר יצא. ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם
שתשקע השמש וכן מתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת, לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה.
ובלבד שיקרא קרית שמע בעונתה אחר צאת הכוכבים:
+/השגת הראב"ד/ ויש לו להתפלל וכו'. כתב הראב"ד ז"ל א/א/ אין ראוי לעשות כן אלא לצורך שעה והלא
צריך לסמוך גאולה לתפלה. +
325

כסף משנה הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג הלכה ד

יש לדקדק בלשון רבינו שהו"ל לכתוב זמן המנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שתשקע החמה אבל נראה שכיון למה שכתב הרא"ש בשם הגאון דמאן דמקדים ומצלי ערבית תו לא מצי לצלויי מנחה אלא עד פלג המנחה כר"י דאם איתא לדברי יהודה ליתא לדרבנן ואם איתא לדרבנן ליתא לדר' יהודה וכן אי צלי תפלת המנחה עד הערב תו לא מצי לאקדומי לתפלת הערב בפלג המנחה דאי איפשר לו לעשות פעם כרבנן ופעם כר"י וגם ה"ר יונה ז"ל כתב כן. ונראה לי שהוא מוכרח בלשון שאמרו דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ואין ספק שפירושו התופס שיטתו לעשות כמר עבד והתופס שיטתו לעשות כמר עבד ולכן כתב רבינו זמנה עד שישאר מן היום שעה ורביע ומשם ואילך הוא זמן תפלת הערב היינו כרבי יהודה: יש לו וכו'. כלומר גם אם ירצה לתפוס שיטת ת"ק יתפלל אותה עד שתשקע החמה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלת המנחה סימן רלג סעיף א 335

מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה, יצא. ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע. ואסיקנא, דעבד כמר, עבד; ודעבד כמר, עבד; והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה; ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה; ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה, אין להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה; ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה, יצא. ובשעת הדחק, יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה. הגה: ולדין במדינות אלו שנהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה, אין לו להתפלל מנחה אחר כך; ובדיעבד או בשעת הדחק, יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו עד צאת הכוכבים (בית יוסף בשם אהל מועד ורשב"א).

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסז סעיף ב 345

מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד (וע"ל סי' רל"ג כיצד משערין שיעור פלג המנחה).

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסז סעיף ב

מקדימין. כ' הטור סי' רצ"ג בשם הרי"ף גאות במקום שנהגו כרבנן שאין מתפלל ערבית אלא משחשיכה אין להתפלל של שבת בע"ש ולא של מ"ש בשבת ... אך בתר"י משמע דבע"ש רשאי להקדים דדוקא גבי מ"ש בעינן לדבר מצוה ע"ש ודוק וצ"ע דהוא נגד הגמרא: אח"כ מצאתי שכתב בה"ג ז"ל דרב צלי של שבת בע"ש וצלי ר' ירמיה אחורי' תפלה של חול ולא פסקיה לר' ירמיה ש"מ דלאו עד פלג המנחה בלחוד הוא דמצלינן מנחה ומכאן ואילך ערבית קאמר רב דהא לא פסקי' לר' ירמיה דצלי מנחה ורב הכי סבר אי בעי לצלויי של שבת בע"ש מצלי כלו' מוסיפין מחול על הקודש עכ"ל וצ"ל לדידיה דמעיקרא הוי בעי למיפשט מרב דהלכה כר"י אבל להמסקנא דאי בעי עביד כמר וכו' רשאי להקדים בע"ש אף על פי שבחול עושה כרבנן וכו"ד הרמב"ם למעין שם דלא כמ"ש בכ"מ:

ונ"ל לתת טוב טעם דהא תפלת ערבית נתקנה כנגד איברים ופדרים שמתעכלין בלילה ובשבת אסור ליתנן דאמרינן ולא עולת חול בשבת כדאי' בשבת דף ק"ד וכיוצא בזה בב"י סי' רל"ו בשם הכל בו ועוד דהמרדכי כתב דרשאי לעשות פעם כן ופעם כן ואף דלא קי"ל הכי מ"מ בע"ש יש לסמוך עליו מיהו בסוף מ"ק כתב דביום א' אין לעשות שני קולי דסתרי אהדי ולכן צריך ליזהר בע"ש להתפלל מנחה קודם פלג המנחה וכל זה הנהגין להתפלל ערבית בלילה ועמ"ש סי' רל"ג ובכתבים אי' שהאר"י היה מתפלל ערבית בלילה אף בע"ש והע"ש כתב דרבנן מודים בע"ש ולא עיין בגמרא

ערוך השולחן אורח חיים סימן רסז

סעיף ג

365 וכתבו הטור והש"ע דמקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול ... ואף שבחול מתפלל באותו זמן מנחה מ"מ בע"ש יכול להתפלל אז ערבית ואין זה כסתרי אהדדי דמפני תוספת שבת יכול לעשות כן וגם יש טעם גדול בדבר להקדים ערבית של שבת דהנה תפלת ערבית תקנו כנגד אברים ופדרים שהקריבו בלילה מתמיד של בין הערבים ועתה הרי אסור בלילה להקריבן כדכתיב עולת שבת בשבתו ולא עולת חול בשבת [שבת קי"ד]. וא"כ בהכרח שהקריבו האברים והפדרים מבעוד יום ולכן גם התפלה שכנגדן ביום [מג"א סק"א] אמנם 370 המנחה של ע"ש בהכרח שיתפלל קודם פלג המנחה דביום אחד א"א לעשות תרתי דסתרי ויש מי שאומר דבציבור גם בכה"ג מותר [דרך החיים]:

סעיף ד
מיהו עכ"פ חזינן דרבתינו הקדמונים צוו לנו להקדים תפלת ערבית מבעוד יום וגדר גדול הוא לשבת לההמון ונשים ועמי הארץ שעינים רק אל זמן התפלה בבהכ"נ ואם יאחרו להתפלל בבהכ"נ הרבה הרבה בכל עיר ועיר שידליקו נרות אחר השקיעה כאשר עינינו רואות ואזנינו שומעות לדאבון לבבינו בכמה עיירות גדולות וקטנות שמאחרים להדליק נרות ובאים לידי חילול שבת רחמנא ליצלן מהאי עונשא רבה וחוב קדוש על הרב והיריאים שבעיר להתפלל מבעוד יום למען למנוע חילול שבת קדש ויש שמתאמצים להתפלל ערבית בזמנה בשבת ועתידים ליתן את הדין דיודע שבזה תלוי שלא יחללו שבת בעיר והמזרז בהקדמת כניסת שבת זכות שבת קדש תגן עליו 375

380 הסבר יסוד מחלוקת רבי יהודה וחכמים - אחרונים

פני יהושע ברכות כו, ב

יש לדקדק דלענין הקרבת התמיד במאי קמיפליגי ר"י ורבנן דנהי דלענין זמן תמיד של שחר שפיר פליגי בקרא דכתיב תעשו בבוקר דלרבנן עד חצות קרי בוקר ולר"י עד ד' שעות כדמפרש בגמרא לקמן בסמוך משא"כ לענין תמיד של בין הערבים לא אתפרש טעמייהו במאי קמיפליגי ונהי דלענין התפלה כתבו התוס' דטעמא דר"י משום קטורת מיהו מלשון הגמרא משמע דבתמיד גופא פליגי, תו קשיא לי בהא דקאמרי רבנן שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב בעל כרחך היינו דנהי דעיקר זמן הקרבת התמיד מן התורה משש ומחצה ומדרבנן בח' ומחצה או בט' ומחצה כדאיתא בריש פרק תמיד נשחט [פסחים נ"ח ע"א] מ"מ כיון דבדיעבד כשר עד הערב מש"ה הוי זמן תפילה לרבנן עד הערב. אלא דאכתי קשה דהא בזבחים (דף נ"ו ע"א) אמר ר' יצחק בר אבדימי מניין לדם שנפסל משקיעת החמה כו' וכתבו שם התוס' דהיינו מתחילת שקיעה שהוא מהלך ארבעה מילין קודם צאת הכוכבים א"כ הוא קרוב ממש לשיעורו דר"י ומכל שכן להנך אמוראי דפרק מי שהיה טמא [פסחים צ"ד ע"א] דסברי דמתחילת שקיעה עד צאת הכוכבים חמישה מילין דא"כ הוי שיעורא דרבנן מוקדם מדרבי יהודה. ולכאורה היה נראה לי לומר דשיעורא דתמיד לאו אשחיתת וזריקת התמיד קאי שנפסל בשקיעת החמה אלא נגד הקטרת התמיד הוי זמן תפלה דאע"פ דהקטרה כשרה כל הלילה מ"מ עיקר מצות הקטרה ביום דחביבה מצוה בשעתה דמש"ה דחי שבת ולפי"ז ממילא היינו צאת הכוכבים דהא קי"ל עד צאת הכוכבים יממא הוא ודוקא גבי דם אמרינן דנפסל בתחילת שקיעה כיון דמייתרא קרא דביום הקריבו ע"ש בתוס' בזבחים, אלא דאכתי קשה היאך אפשר לומר דזמן הקטרת תמיד ביום היינו עד צאת הכוכבים דהא ביומא (דף ל"א ע"ב) תנן להדיא דקטורת של בין הערבים זמנה בין איברים לנסכים וא"כ לאחר הקטרת התמיד עדיין היו צריכין להקטיר קטורת ולהטיב הנרות שזמנם ג"כ ביום קודם צאת הכוכבים עכ"פ וכל שכן לשיטת התוס' כאן שכתבו שזמן קטורת הוא מפלג המנחה. 385

390 וחרתי על כל הצדדים ולא מצאתי מקום ליישב אם לא שנאמר מה שאמרו חכמים שתמיד קרב והולך עד הערב היינו כל מה דשייך להקרבת תמיד והיינו נסכי התמיד שהן בכלל תמיד עולת התמיד ומנחתו ונסכו וכדפרישית בריש פרק תמיד נשחט שאף הן קודמים לפסח שזמנם ג"כ ביום לכתחלה שהרי הלויים אומרים שירה עליהם ושירה דוקא ביום כדאיתא בערכין דאיתקש לשירות ועיין בזה בתוס' דר"ה (דף ל' ע"א) ובחידושינו שם, א"כ לפי"ז אתי שפיר טעמייהו דרבנן דתפילת המנחה עד הערב ממש בדיעבד עד צאת הכוכבים והיינו משום דזימנין דנסכי התמיד היו קריבין סוף היום סמוך לצאת הכוכבים, כן נראה לי בטעמייהו דרבנן. והשתא אתי שפיר נמי טעמא דר"י בין לענין תפלה בין לענין תמיד דאיהו לא אזיל בתר נסכים אלא שהכל תלוי בהקטרת התמיד שהוא קודם לזמן קטורת כדאיתא ביומא שם] מש"ה קאמר עד פלג המנחה 395

400 וחזרתיו על כל הצדדים ולא מצאתי מקום ליישב אם לא שנאמר מה שאמרו חכמים שתמיד קרב והולך עד הערב היינו כל מה דשייך להקרבת תמיד והיינו נסכי התמיד שהן בכלל תמיד עולת התמיד ומנחתו ונסכו וכדפרישית בריש פרק תמיד נשחט שאף הן קודמים לפסח שזמנם ג"כ ביום לכתחלה שהרי הלויים אומרים שירה עליהם ושירה דוקא ביום כדאיתא בערכין דאיתקש לשירות ועיין בזה בתוס' דר"ה (דף ל' ע"א) ובחידושינו שם, א"כ לפי"ז אתי שפיר טעמייהו דרבנן דתפילת המנחה עד הערב ממש בדיעבד עד צאת הכוכבים והיינו משום דזימנין דנסכי התמיד היו קריבין סוף היום סמוך לצאת הכוכבים, כן נראה לי בטעמייהו דרבנן. והשתא אתי שפיר נמי טעמא דר"י בין לענין תפלה בין לענין תמיד דאיהו לא אזיל בתר נסכים אלא שהכל תלוי בהקטרת התמיד שהוא קודם לזמן קטורת כדאיתא ביומא שם] מש"ה קאמר עד פלג המנחה 405

405 וחזרתיו על כל הצדדים ולא מצאתי מקום ליישב אם לא שנאמר מה שאמרו חכמים שתמיד קרב והולך עד הערב היינו כל מה דשייך להקרבת תמיד והיינו נסכי התמיד שהן בכלל תמיד עולת התמיד ומנחתו ונסכו וכדפרישית בריש פרק תמיד נשחט שאף הן קודמים לפסח שזמנם ג"כ ביום לכתחלה שהרי הלויים אומרים שירה עליהם ושירה דוקא ביום כדאיתא בערכין דאיתקש לשירות ועיין בזה בתוס' דר"ה (דף ל' ע"א) ובחידושינו שם, א"כ לפי"ז אתי שפיר טעמייהו דרבנן דתפילת המנחה עד הערב ממש בדיעבד עד צאת הכוכבים והיינו משום דזימנין דנסכי התמיד היו קריבין סוף היום סמוך לצאת הכוכבים, כן נראה לי בטעמייהו דרבנן. והשתא אתי שפיר נמי טעמא דר"י בין לענין תפלה בין לענין תמיד דאיהו לא אזיל בתר נסכים אלא שהכל תלוי בהקטרת התמיד שהוא קודם לזמן קטורת כדאיתא ביומא שם] מש"ה קאמר עד פלג המנחה 405

410 כמ"ש התוס' דזמן קטורת היה באותה שעה, כן נראה לי נכון בעזה"י בטעמייהו דר"י ורבנן ודוק היטב ועיין עוד בסמוך:

מרומי שדה ברכות כו, ב

415 ר' יהודא אומר עד פלג המנחה, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה. ולא נתבאר במה פליגי ר' יהודא וחכמים. בשלמא במחלוקת דתמיד השחר, פליגי במשמעות בוקר, אבל בתמיד הערב במאי פליגי, פשיטא דכשר להקריב עד צאת הככבים. ואין לומר דפליגי אם תקנו תפלת המנחה לפי הדין של תמיד הערב שהוא עד צאת הככבים, או לפי המנהג שנהגו עד פלג המנחה, כדתנן ריש פרק תמיד נשחט. דאי אפשר לומר כן, שהרי תמיד השחר ודאי דמקריבין לכתחילה לפני נץ החמה, ומכ"מ תיקנו תפלה עד זמן של עיקר הדין. והתוס' ד"ה עד פירשו טעם דר' יהודא משום דכנגד קטרת. וכבר כתב בעל פני משה, דע"כ לא גרסי כדאי' לפנינו.

הערה מאיר - צ"ע על דבריו - זמן שחרית הוא עד 4 שעות שהוא הזמן שנהגו

420 ונראה דמשום דאחר הקרבת האימורים מקריבין קטרת ואח"כ נסכים, כדתנן במס' יומא דף ל"א קטרת של בין הערבים היה קרב בין אברים לנסכים. ואם מביאים נסכים ביום צריך לומר שירה. ובע"כ צריך להקדים התמיד. ומעתה פליגי אם עיקר הדין להקדים נסכים הוי כדי שיוכלו לומר שירה, או שאין לנו לחוש מעיקר דין תורה.

425 והא פשיטא דתמיד של שחר חובה הוא להקריב נסכים ביום כדי שיאמרו שירה, שהרי כתיב ביה הסך נסך שחר, דמשמעו דרך שביעה, דרך שכרות כדאי' בסוכה דף נ"ט ב', והוא ענין שמחה בשיר. ואף על גב דמלשון רש"י בזבחים דף צ"א ד"ה אשה ריח ניחוח, משמע דהדרשה הסך נסך שחר קאי אפילו על נסכי יחיד שאין בהם שיר. מכ"מ בספרי פ' שלח לא משמע הכי, שהרי ס"ד דגם נסכי חובה של יחיד לאשים, כמו בשל נדבה, הרי שאינו דרך שתיה. ותו דבפירוש תניא בספרי פ' פנחס, כמנחת הבקר וכנסכו וגו' למה נאמר, [פי' לכתוב כמנחתו וכנסכו, כמו דכתיב בכל המוספין, שלא נאמר הבקר], לפי שהוא אומר ואת הכבש השני וגו', שומע אני יקריב תמידים ואח"כ נסכיהם [פי' יביא שני התמידים של בקר וערב, ואח"כ נסכי שניהם], ת"ל כמנחת הבקר וגו' מגיד כשהזבח קרב נסכיו קרבין עמו. הרי מבואר דמצוה להביא הנסכים בבקר, וא"כ ממילא יאמרו את השיר. מה שאין כן בתמיד הערב פליגי ר' יהודא וחכמים.

430 ונראה דמחלוקתם היא מחלוקת רבי וחכמים ביומא דף ל"ד, ילמד של שחרית משל ערבית, רבי אומר של ערבית משל שחרית. ומקשה הגמ' בשלמא לרבנן האי בתמיד של בין הערבים כתיב, אלא לרבי מאי טעמא. אמר רבה בערב כתיב לכבש האחד כו'. והוא תמוה, שהרי בפירוש כתיב דין נסכים בשל שחרית, ואח"כ כתיב ואת הכבש השני וגו'. וגם לא נתבאר מאי נפקא מינה במחלוקתם. וכבר תמה על זה בס' קהלת יעקב.

435 ונראה דפליגי במשמעות לכבש האחד, אי משמעו הראשון, או לכל אחד. והת"ק מפרש לכל אחד, וא"כ נכלל בפסוק זה שני התמידים, כדכתיב את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ועשירית האיפה וגו'. ועל שניהם כתיב לכבש האחד, על כל אחד ואחד, ועל שניהם כתיב הסך נסך שחר לה' שהחיוב להביא ביום ולומר שירה. והא דכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים וגו', לא בא אלא ללמד דמנחה ונסכים של בקר קרב מיד אחריו, ולא אחרי השני כדתניא בספרי הנ"ל. וא"כ ילמד שחרית משל ערבית, דכמו שהוא בסמוך, כך של שחרית. וכל זה כמו ר' יהודא, דגם בשל ערבית עיקר המצוה היא שיהא הסך נסך שחר בשירה. ורבי מפרש לכבש האחד הראשון, ובשל שני לא נזכר עדיין מצות נסכים עד הפסוק ואת הכבש השני וגו' כמנחת הבקר וגו', ולמד ערבית משל שחרית, אבל לא נזכר שהיא נסך שחר, ושיהא המצוה לנסך ביום כדי לומר שירה. וזהו דעת חכמים דמשנתנו. והיינו שכתב הטור או"ח בס"י קל"ב שאין אומרים שיר במנחה משום שלא אמרו בבית המקדש. והוא פלא, ועי' במג"א, אבל הפי' הוא שלא היה חובה בכך, וכחכמים דמשנתנו.

440 והנה במס' רה"ש דף ל' ע"ב גבי נתקלקלו הלויים בשיר, פליגי בגמרא אם לא אמרו שירה כלל, או שאמרו שיר של חול. והקשו התוס' אמאי לא הביאו הנסכים בלילה או למחר, ואז כבר ידעו אם היה רה"ש, דהשיר הוא בעת הנסכים, ויישבו משום שאין אומרים שירה בלילה, ולמחר נמי מיבעי לן בערכין כו'. והגאון טורי אבן הקשה על התוס', א"כ ליפשוט שאין אומרים שירה למחר. ולא קשה מידי דלמאן דמפרש שלא אמרו שירה כלל באמת ודאי נפשוט, אבל האיבעיא היא לר' זירא שאמרו שיר של חול, ואפשר שאם מביאין למחר, אומר שירה של מחר באמת. ומעתה נימא דבדאי עשו כן, והביאו הנסכים בלילה ולא אמרו שירה וזהו שהיה הקלקול. ופליגי במחלוקת ר' יהודא וחכמים, שאם חובה לומר שירה בתמיד הערב, בעל כרחך שהביאו הנסכים ביום, ורק שנתקלקלו בשיר של חול. ואם אינה חובה הביאו בלילה ולא אמרו שירה.

445 ונהנה במס' רה"ש דף ל' ע"ב גבי נתקלקלו הלויים בשיר, פליגי בגמרא אם לא אמרו שירה כלל, או שאמרו שיר של חול. והקשו התוס' אמאי לא הביאו הנסכים בלילה או למחר, ואז כבר ידעו אם היה רה"ש, דהשיר הוא בעת הנסכים, ויישבו משום שאין אומרים שירה בלילה, ולמחר נמי מיבעי לן בערכין כו'. והגאון טורי אבן הקשה על התוס', א"כ ליפשוט שאין אומרים שירה למחר. ולא קשה מידי דלמאן דמפרש שלא אמרו שירה כלל באמת ודאי נפשוט, אבל האיבעיא היא לר' זירא שאמרו שיר של חול, ואפשר שאם מביאין למחר, אומר שירה של מחר באמת. ומעתה נימא דבדאי עשו כן, והביאו הנסכים בלילה ולא אמרו שירה וזהו שהיה הקלקול. ופליגי במחלוקת ר' יהודא וחכמים, שאם חובה לומר שירה בתמיד הערב, בעל כרחך שהביאו הנסכים ביום, ורק שנתקלקלו בשיר של חול. ואם אינה חובה הביאו בלילה ולא אמרו שירה.

450 ונהנה במס' רה"ש דף ל' ע"ב גבי נתקלקלו הלויים בשיר, פליגי בגמרא אם לא אמרו שירה כלל, או שאמרו שיר של חול. והקשו התוס' אמאי לא הביאו הנסכים בלילה או למחר, ואז כבר ידעו אם היה רה"ש, דהשיר הוא בעת הנסכים, ויישבו משום שאין אומרים שירה בלילה, ולמחר נמי מיבעי לן בערכין כו'. והגאון טורי אבן הקשה על התוס', א"כ ליפשוט שאין אומרים שירה למחר. ולא קשה מידי דלמאן דמפרש שלא אמרו שירה כלל באמת ודאי נפשוט, אבל האיבעיא היא לר' זירא שאמרו שיר של חול, ואפשר שאם מביאין למחר, אומר שירה של מחר באמת. ומעתה נימא דבדאי עשו כן, והביאו הנסכים בלילה ולא אמרו שירה וזהו שהיה הקלקול. ופליגי במחלוקת ר' יהודא וחכמים, שאם חובה לומר שירה בתמיד הערב, בעל כרחך שהביאו הנסכים ביום, ורק שנתקלקלו בשיר של חול. ואם אינה חובה הביאו בלילה ולא אמרו שירה.

- 455 אלא הא קשה לפי האיבעיא במס' ערכין שאומרים שירה למחר, למה נתקלקלו בשיר. יביאו נסכים למחר ויאמרו שירה. ונראה דזה ודאי שלכתחילה אין מביאין נסכי צבור של יום ביום אחר, משום דהכפרה נגמר באותו יום, ונסכים הוא גמר הכפרה. ומשו"ה אמרו שיר מעכב הקרבן, ובאמת אינו מעכב אלא את הנסכים, כמוש"כ התוס' בערכין שם, ומכ"מ מעכב את הקרבן, משום דגמר הכפרה הוא בנסכים, ומצוה שיהא גמר הכפרה ביומו. ומשום הכי תניא במנחות דף מ"ד אם היה להם פרים הרבה בלי נסכים, יקריבו פר אחד ונסכיו 460 ולא יקריבו כלם בלי נסכים, אבל כל זה הוא לענין למחר, משא"כ בלילה לא שייך טעם זה, שהרי אכילת כהנים גם כן בלילה, ובהם תלוי גם כן גמר הכפרה, וע"כ הוא משום דלענין קדשי המזבח, הלילה הולך אחר יום שעבר, וא"כ היו יכולים להביא נסכים בלילה, אלא משום השיר: ועדיין קשה מלשון המקרא, שכתוב במוספי שבת וראש חדש על עלת התמיד, דמפרש בספרי עלת תמיד הערב. ובזה מיושב דלא כתיב ומנחתה. אבל א"כ ונסכה משמע שיהא עת לנסכים ביום:
- 465 תשובה אשר השיב הגהמ"ח זצ"ל אל כבוד בנו הגר"ח ברלין זצ"ל. ואף כי יש בה מה שכבר נדפס בפנים הספר לדף כ"ו א'. בכ"ז מפני ההוספות הדפסנו התשובה כמו שהיא: - לבני יקירי מחמד לבבי שליט"א.
- 470 מה שנתקשית בדברי המג"א סי' קל"ב ס"ק ד'. באמת דבריו צריכים ביאור. האומנם עד שאנו מפרשים דברי המג"א, מהראוי למשכונני נפשין לפרש דברי רבינו הטור סוס"י קל"ג והב"י בשם א"ח, שכתבו שאין מצותן של שיר אלא בבקר, וזה נגד המשנה ברה"ש דף ל', ומקרא מלא יש בדבה"י א' פכ"ג ולעמוד בבקר בבקר להודות ולהלל לה' וכן לערב:
- 475 תנן ריש פרק תפלת השחר, תפלת המנחה עד הערב, רבי יהודא אומר עד פלג המנחה. ומפרש הש"ס למה אמרו תפלת המנחה עד הערב, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב. ר"י אומר עד פלג המנחה, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה. והוא תמוה במאי פליגי. ופליגי ג"כ בתמיד של שחר, ומפרש הש"ס דפליגי בפירוש השם בקר, והכא לא נתבאר כן. ואין לומר דכו"ע מודי דמן הדין כשר להקריב עד הערב, ורק שנהגו עד פלג המנחה כדתנן ר"פ תמיד נשחט, ופליגי אם זמן התפלה תלוי בעומק הדין, או בהנהגת ביהמ"ק. אולם אי אפשר לומר כן. שהרי תמיד של שחר מקריבין אותו לכתחילה קודם נץ החמה, ועי' הטעם במלחמות ה' פ"א דברכות. אלא צ"ל דפליגי בעיקר הדין. דר' יהודא סובר דאע"ג דמצד גוף התמיד אפשר להקריבו עד הערב, מכל מקום מן הדין צריכים להקריבו עד פלג המנחה, כדי שישאר זמן להקטרת האימורים והקטרת ואח"כ נסכים כדי שיוכלו לומר שירה. ות"ק ס"ל דמצד הדין אין כל חיוב לומר שירה אלא אם מביאים הנסכים ביום. אבל אין חיוב לנסך הנסכים ביום כדי שיתחייבו לומר שירה. אלא שנהגו כן משום מצוה מן המובחר. וא"כ זמן תפלת המנחה היא עד הערב. ועדיין לא נתבאר במאי פליגי בזה. ויבואר אי"ה לפנינו. [וכ"כ התוס' ברה"ש דף ל' ב', דלכתחילה אין דוחים הנסכים עד הלילה, כדי שיאמרו השיר. והגאון טורי 485 אבן זצ"ל הקשה מפסחים דף ס"ו, חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר אברים ופדרים כו', ודילמא משום נסכים. וזה לא קשה, דהראיה היא מפסחים שאין בהם נסכים כדאי' במנחות דף צ' ב'. והא דאברים דהיינו עולות, י"ל באילו של אהרן דיוה"כ, שאין בו שיר כקרבן יחיד: ועוד כתבו התוס' דהא שלא דחו הנסכים עד למחר, משום דאיבעי להו אם אומרים השיר בנסכים הבאים בפני עצמם. והקשה הגאון הנ"ל ז"ל, דא"כ ליפשוט הש"ס שאין אומרים השיר. וצריכים לומר כונת התוס' דהאיבעיא היא לר' זירא שם ברה"ש שאמרו שירה של חול. אבל למאן דמפרש שלא אמרו שירה כלל, י"ל באמת 490 דאיפשוט בעיא זו. והגאון ז"ל הנ"ל כתב הטעם משום חביבה מצוה בשעתה. ובעניי לא ראיתי דמשום סברא זו יעשו המצוה שלא כתקונה. דבשלמא באברים ופדרים שדוחים שבת, התורה התירה שבת, וא"כ נעשה המצוה כדין וכתורה יעשה. ובתנו"כ ויקרא פ' חטאת פרק י"ט אי' עוד שתי דוגמאות על חביבה מצוה בשעתה, ממח"כ עני ומערך עני, שאין ממתנינים עד שיעשר. ואף על גב דקרוב הדבר שיעשיר באיזה ימים, עי' תוספתא עירכין 495 סוף פרק ב'. והתם נמי בשעה שהוא עני עושה הקרבן כמצותו משא"כ כאן, שאין אומרים שירה שלא כדין. ותו קשה. דהגאון ז"ל הנ"ל לפי דרכו חילק ג"כ בין ניסוך יחיד לקרבן ציבור, משום דכיון שיחיד אין זמנו קבוע לגוף הקרבן, וה"ה דלא שייך שעתה להנסכים, ולא אלימי מגוף הקרבן שהיה יכול לאחר. ודבריו ז"ל מוקשין מהא דתנו"כ הנ"ל, שהרי ערך עני היה יכול לאחר גוף נדרו, מכ"מ כיון שכבר נדר ונתחייב להביא אין מאחרים אותו משום טעם זה. וה"נ אף על גב שגוף הקרבן היה יכול לאחר, מכ"מ כיון שכבר הביאו ונתחייב בנסכים, אין 500 לאחר משום חביבה מצוה בשעתה: ותו קשה לי גם לדברי התוס', גם לדברי הגאון הנ"ל. דהא תנן במנחות דף מ"ד ב', אם היה להם פרים הרבה ולא נסכים, מביא פר אחד ונסכיו, ולא יקריבו כל הפרים בלי נסכים. ואמאי הא יכולים להביא נסכים אימתי

- שישיגו, משא"כ הפרים הא עבר יומם בטלו מלהביאם. ואף על גב דאסמכו אקרא דיחזקאל, מכ"מ ודאי לאו תורה חדשה וחוקה היא אלא סברא היא. וקשה אמאי, לא מיבעי למאי דס"ד שאומרים שירה על נסכים הבאים בפני עצמן, אלא אפילו אם אין אומרים שירה על נסכים הבאים בפע"צ, מכ"מ עיקרו של שיר אינו אלא למצוה ולא לעיכובא כגוף קרבן המוסף. ומכש"כ לטעם הגאון ז"ל ודאי קשה.
- 505 ולולי דברי רבותינו ז"ל הייתי אומר. דאי בעירכין דף י"א דהניסוך גמר כפרה היא, כמו הקטר אימורים ואכילת בשר קדשים. דאע"ג שאינם מעכבים הכפרה אם נטמאו, מכ"מ מיקרי מעכבי הכפרה, עי' תוס' יומא דף מ"ו ב' סוד"ה תחלתן. וה"נ בנסכים תני רבי מאיר אומר השיר מעכב את הקרבן, וכבר כתבו התוס' דלאו דוקא הקרבן אלא הניסוך. ולא בחנם תני בלשון זה, אלא הכי פירושו דמעכב כפרת הקרבן משום שמעכב הניסוך. והנה אף על גב דריבתה התורה ומנחתם ונסכיהם אפילו למחר, מכ"מ לא מהני לכפרה דתמיד ומוסף התלוי בזמנו, שהרי יום הוא דקגרם לכפרה זו, ונמצא דבטל הכשר כפרת הניסוך לגמרי, רק שמביאין אותו כמו נדבה, שהרי מנחת נסכים באה נדבה, וכאן חייבה התורה להביא הניסוך שכבר נתחייבו. ולא דמי לאברים ופדרים שמקטרים בלילה, ורק משום מצוה בשעתה מקריבין ביום. משום דלענין קדשים הלילה הולך אחר היום כדאי בתמורה דף י"ד. ואכילת קדשים יוכיח. ושעיר החיצון של יום הכפורים עיקר אכילתו הוי בלילה מוצאי יוה"כ, אבל למחר כבר עבר יומו ועבר כפרתו. ומשום זה דוחין הקרבת מוספין, משום דיותר טוב להביא קרבן אחד בכל הכשרו מלהביא הרבה בלי הכשר כפרתם. וכל זה בקרבן צבור דיומו גורם כפרתו. אבל קרבן יחיד שאין הזמן גורם כפרתו, יכול להקריב נסכיו למחר, ואז יהיה גמר הכפרה. וזה דומה לשלמי יחיד דנאכלים ליום מחרתו, משא"כ שלמי צבור. וכי תימא של יחיד נמי תיפוק לן עכ"פ משום חביבה מצוה בשעתה, כמו ערך עני ומח"כ עני. די"ל כגון שאין לו נסכים שכשרים לכתחילה, כהא דאי בב"ב דף צ"ז לא יביא ואם הביא כשר. וכיון שאין המצוה נעשה כמצוה, לא שייך חביבה מצוה בשעתה, וטוב לדחותה לעשותה כמצוה. משא"כ בקרבן צבור הוי כדיעבד. וכ"ז לענין למחר. אבל לדחותו עד לילה, העיקר הוי כמוש"כ התוס' דא"א משום שיר. אבל פליגי בזה הת"ק ורבי יהודא אם מעיקר הדין הוא או מצד מצוה מן המובחר, כאשר עוד יבואר במאי פליגי].
- 510 והא דפליגי הת"ק ור"י אינו אלא בתמיד של בין הערבים. אבל בתמיד של שחר על כרחך הניסוך ביום הוי עיקר זמנו, כמו מילה בזמנו. ואין לדחותו בלילה מתרי טעמי. חדא דתניא בספרי פנחס, כמנחת הבקר למה נאמר [כמנחתו וכנסכו מיבעי כלשון המוספין. הבוקר למה נאמר. וכבר נדרש במס' יומא דף ל"ד, ובספרי דרש באו"א]. לפי שהוא אומר ואת הכבש השני וגו' שומע אני יקריב תמידים ואח"כ נסכיהם [פי' יקריב תמידים כל אחד בזמנו, ואחרי שניהם יביא נסכי שניהם]. ת"ל כמנחת הבקר וגו' מגיד כשהזבח קרב, נסכים קרבים עמו. [מדכתיב הבקר דייק שיקריב הנסכים דוקא בבקר לכתחילה]. הא חדא. ותו שהרי בפירוש כתוב בתמיד השחר הסך נסך שחר. ופירושו לשון שכרות ושמחה כמוש"כ רש"י בסוכה נ"ט ב'. והיינו שיר ושמחה. ובשלמא מוספין אף על גב שהיה שיר אם נסכו ביום, מכ"מ לא נאמר שיהיו הניסוכים ביום כדי שיאמרו שירה. משא"כ בתמיד של שחר. וכי תימא א"כ למאי איצטריך הא דהספרי, שלא יביא ניסוך של שחר אחר תמיד של בין הערבים. הא ל"ק שהרי יכול להביא שניהם בעוד יום, אבל בלילה ודאי דלא איצטריך:
- 515 ועפ"י"ז נבא לפרש סוגיא תמורה ביום דף ל"ד, ילמד שחרית משל ערבית, רבי אומר ילמד ערבית משל שחרית. ומקשה הגמ' בשלמא לרבנן האי בתמיד של בין הערבים כתיב. אלא לרבי מאי טעמא כו'. והוא תמורה, שהרי בפירוש כתיב בתמיד של בין הערבים בפני עצמו ואת הכבש השני וגו' כמנחת הבקר וגו'. וע"כ הפסוק הראשון ונסכו רביעית ההין לכבש האחד מיירי בתמיד של שחר כרבי. ועי' בס' קהלת יעקב, ובספרי ביארתי סוגיא זו בעז"ה:
- 520 ועתה נראה לפרש דפליגי אם יש מצוה בתמיד של בין הערבים להתחייב לומר שירה או לא, ובפלוגתא דחכמים ור"י הנ"ל. והנה המלה האחד יש לפרש לכל אחד ואחד כמו בכל המוספין, ויש לפרש ג"כ הראשון. וס"ל להת"ק דמפרשין לכל אחד ואחד. וכיון דכתיב אח"כ ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, וכבר נכלל בפסוק זה שני התמידים, ששניהם חייבים בניסוך, ובשניהם הוי המצוה שיהא שחר דרך שכרות ושיר. ולא בא הכתוב השני אלא ללמד שחרית משל ערבית שיהא נסכים קרבים סמוך לזבח וכהספרי הנ"ל. ורבי ס"ל דפירוש האחד היינו הראשון. וא"כ לא נתבאר בפסוק זה חיוב נסכים אלא לתמיד של שחרית. והפסוק השני בא ללמוד ערבית משל שחרית לנסכים. וא"כ עדיין לא מצינו שיהא המצוה להיות נסך שחר דוקא. ומקשה הש"ס בשלמא לרבנן האי בתמיד של בין הערבים כתיב, פי' שבו ג"כ כתיבא כמוש"כ. אלא לרבי מאי טעמא, פי' מהיכי תיתי לפרש שקאי רק על תמיד של שחרית. ומשני מלשון האחד. עכ"פ רבי ורבנן פליגי בפלוגתת ר' יהודא וחכמים. וניחא לי בזה, הא דאיכא אמוראי דעבדי כר' יהודא אף דיחידאי הוא. אלא משום דחכמים דרבי ס"ל כר' יהודא: והשתא נשוב לדברי הטור במש"כ שאין מצותן של שיר אלא בבקר. והוא משום שאין עיקר מצותן אלא בשחר,
- 525
- 530
- 535
- 540
- 545

- 550 דאז החיוב לנסך ביום ולומר שירה מתרי טעמי. משא"כ בתמיד של בין הערבים. והרי אנו פוסקים כת"ק דר' יהודא לענין מנחה. ומבואר שאפשר לדחות הניסוך מן הדין עד הלילה ולבטל השיר: ובזה אפשר לפרש כוונת המג"א, במש"כ דתמיד של שחר אי אפשר כלל לדחותו. וכוונתו שמצוה לנסך ביום כמו מצות מילה בזמנה. משא"כ בשיר של בין הערבים:
- 555 ועתה אשובה לדברי הר"מ אלשיך זצ"ל. והנה גם בלא הסוגיא דרה"ש יש להקשות לדבריו, מהיכי תיתי לחלק לר' מאיר בין שיר של שחרית לשל בין הערבים, והרי בעירכין יליף מקרא, ואין כל רמז לחלק בזה. והנה ראיתי בגוף תשובת הר"מ אלשיך זצ"ל, ומביא ראיה מסוגיא דרה"ש עצמה מהא שלא אמרו שירה כל עיקר, אלמא דא"מ בין הערבים. וזה תימה כמוש"כ דא"כ מאי מקשה משיר של שחר. אבל גברא רבא אמר מילתא כו'. והענין דהא דשיר מעכב את הקרבן לר"מ היינו הניסוך. וא"כ ע"כ שלא נסכו כלל. והאיך אפשר שבשביל ספק בשיר שהוא מדרבנן לגמרי, ומה"ת סגי באיזה שיר שהוא, ידחו הניסוך, וע"כ צ"ל דמה"ת יכולין להביא הניסוך לכתחילה בלילה, ואינו מעכב כפרת הקרבן. משא"כ בשל שחר אי אפשר לדחותו עד הלילה כמוש"כ בשם הספרי, והשיר מעכב הניסוך. וא"כ א"א לדחות השיר והניסוך משום איזה ספק. ובאמת שלפי"ז לא קשה קושית הש"ס כלל. אבל הש"ס מקשה לרבנן דר"מ דס"ל דשיר אינו מעכב הקרבן. וא"כ יכולין לנסך בלי שיר. וכן בשחר. ושפיר מקשה הש"ס דודאי מתניתין אתי ככו"ע. נמצא לפ"ז דהוכחת הר"מ אלשיך ז"ל הוי רק לר"מ, דאליביה ודאי מוכח דבין הערבים אין השיר מעכב הקרבן, ר"ל כפרת הקרבן. והטעם משום שיכול לדחות הניסוך עד הלילה. משא"כ בשל שחר דהכשר קרבן הוא שיהא הניסוך קרב ביום, והשיר מעכב הניסוך, נמצא שהשיר מעכב כפרת הקרבן:
- היוצא מדברי, דהטור והאלשיך והמג"א ז"ל הולכים לכונה אחת. אלא שהאלשיך חיזק את פסק הטור, מדתרגמו שלא אמרו שיר כל עיקר, ופשיטא דאתי אפילו לר"מ. אלמא דסתמא דגמ' ס"ל כחכמים דר' יהודא בברכות, דזמן מנחה היא עד הערב. והניסוך יכולין לדחותו מצד הדין עד הלילה, אלא משום מצוה מן המובחר מנסכין ביום כדי לאמר שירה: 570
- תשובה שניה שהשיב הגאמ"ח זצ"ל לבנו הגר"ח ברלין זצ"ל. על המשנה דריש פרק תפלת השחר: מה שהקשה על דברי במחלוקת ר' יהודא ורבנן, מהא שכתבו התוס' דף כ"ו ב' בד"ה עד פלג המנחה, דטעמו של ר' יהודא משום דתפלה כנגד קטרת הוי. והוא עפ"י הירושלמי.
- 575 אמנם כן מזה עוד נתחזקו דברי, [ולא כדברי הגאון ש"א זצ"ל שכתב שנחלקו בפירוש המלים תעשה בין הערבים, אם עשיה היינו שחיטה לבד או זריקת הדם הוי בכלל. והנה מלבד שהדבר קשה בעיני לדרוש כמוסיני. וכבר תמה בכיובצ"ז ר' יוחנן על ר' אלעזר ביבמות דף ע"ב ב'. וזולת זה קשה דא"כ גם קטרת ונרות דכתיב בהו בין הערבים, זמנם עד תחילת שקיעת החמה ולא יותר. וזה לא שמענו. ועיקר דבריו ז"ל בפי' הסוגיא דעולא דשחיטת הפסח אינו אלא עד תחילת שקיעה מדכתיב בין הערבים, ובין הערבים הוי רק באותה עת. לא נראה כלל. דודאי בין הערבים משמע יותר מאוחר מהיום. שהרי במס' פסחים דף נ"ט א' יאחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערבים כו', ובכל מקום דכתיב יום כשר עד צאת הכוכבים, וכי במקום דכתיב בין הערבים נימא דאינו אלא עד שקיעת החמה, בתמיה. ותו דלדבריו הוי עולא דלא כר"י ודלא כת"ק בשיעור דבין הערבים. שהם אמרו עד פלג המנחה, ועולא אמר עד שקיעת החמה, והרי לא איתותב בזה, והוא פלא. ולכן נראה דעיקר הסוגיא דעולא יבואר לפנינו עפ"י דעת רבותינו הראשונים ז"ל. והנה בפי' המחלוקת דר"י ורבנן מבואר
- 580 בירושלמי דלא כוותי', דליטעמיך דר' יהודא ס"ל דתפלה כנגד קטרת, ורבנן ס"ל דכנגד תמיד. וקשה הא אדרבה קטרת הוי יותר מאוחר מהתמיד. וצ"ל דפליגי עוד, דר' יהודא יליף ממנהג שנהגו בבית המקדש, ורבנן אזלי בתר דין. וא"כ תוכל ג"כ לומר דכו"ע אזלי בתר דין, אלא דרבנן ילפי מתמיד ולא חשו לנסכים, ור' יהודא חייש לנסכים. ואי הוי יליף מתמיד היה הזמן שלו עד פלג המנחה קמא לש"ס דילן. [והוא עד ט' שעות, אם נחשוב זמן תמיד מחצות כפשט הסוגיא ביומא. ועי' בגליון הש"ס פסחים ר"פ תמיד נשחט. ועי' תוס' נדה דף ס"ג ב' ד"ה מן. ואם נחשוב מחצי שביעית הוי ט' חסר רביע. והטעם משום דהתמיד עד גמר הקטרה משתהה שעה שלמה, כפירש"י ר"פ תמיד נשחט. ואולם תפלת המנחה נגד זריקת הדם, והוא חצי שעה או פחות. ולא כהמהרש"א ז"ל בברכות שם, ולהירושלמי אם נילף מתמיד הוי עד תשעה ומחצה נגד זמן הקרבת התמיד. וזהו דמקשי בירושלמי למאי דמפרש פלג המנחה אחד עשר חסר רביע. הכא את עביד מנחה שתי שעות ומחצה, והכא את עביד שלש שעות ומחצה, פי' דלפי המשנה דתמיד נשחט, נמצא זמן המנחה שהוא נגד תמיד שתי שעות ומחצה מחצי שעה שביעית. והכא לפי משנתנו דר' יהודא ס"ל עד י"א שעות חסר רביע, נמצא דס"ל דתמיד נשחט עד שעה עשירית ומחצה, ובאמת הוא שלש שעות ושלושה רבעי שעה. אלא שהירושלמי לישנא קלילא נקט. ומשני דנגד קטרת תיקנו. ופי' הלח"מ בהירושלמי לא נראה]. אבל באמת הוא
- 595

- 600 יליף מקטרת, וחייש לנסכים. ולהכי אי אפשר לאחר זמן קטרת יותר. ויודע אני שתוכל לדחות דר"י יליף ממנהג. ומתמיד השחר אין ראייה כל כך. אבל יש ראייה ממוסף דזמנו כל היום. וגם ר' יהודא מודה בתחילת הזמן שהוא לכתחילה מנץ החמה, ובדיעבד אפילו מעלות השחר, והרי עפ"י מנהג זמנו בשבת בחצות. אלא דכו"ע מודי דיש לילך בטר הדין. עכ"פ איך שתאמר בדעת ר' יהודא. מכ"מ מדעת הת"ק מבואר כדעת הטור דלא חיישין לנסכים ושיר כאשר יבואר עוד:
- 605 והנה עדיין קשה לת"ק, הא עכ"פ בע"כ יש להניח זמן לקטרת בעוד יום. וזה יש ליישב דסובר הת"ק דתפלת המנחה נתקנה נגד זמן תמיד לפי זמנו מצד עצמו. אבל עדיין קשה לשיטת התוס' בזבחים דף נ"ו דדם נפסל בשקיעת החמה, א"כ אין זמן התמיד עד צאת הכוכבים. ואין לומר דסברי כתר"י דעד הערב פירושו עד תחילת שקיעה שהוא שעה ועוד. דא"א לומר כן. שהרי זה פשוט בסוגיא דמשכלה זמן תפלת המנחה מתחיל תפלת ערבית כדאי' בדף כ"ז א' דרב צלי של שבת בערב שבת משום דסבר כר' יהודא. וא"כ ה"ה לת"ק. והנה הר"ת ז"ל יישב הא דמקדימין זמן ק"ש ותפלת הערב קודם צאת הכוכבים, משום דמתניתין דמאימתי אתי כת"ק, ואנן כר' יהודא ס"ל. ואי איתא איך אתי כת"ק, הא גם לת"ק הוי תפלת הערב לפני צאת הכוכבים טובא, ומתניתין דלא כמאן. והנה הרשב"א והרא"ש ז"ל הביאו דברי ר"ת ז"ל, ודחו משום דזמן ק"ש לחוד וזמן תפלה לחוד.
- 610 עכ"פ בזה מבואר דהסכימו לר"ת ז"ל דלת"ק גמר זמן מנחה עד צאת הכוכבים, [והגאון הנ"ל בקש בתשובה הנ"ל חשבונות רבים עפ"י דברי ר"י שלא כתר"י, ופשוט כמוש"כ]. ותו דא"כ אין בין ר' יהודא לחכמים אלא זמן מועט, ולעולא יהיה זמן החכמים קדים לדר' יהודא וזה אאל"כ. [והגאון ש"א ז"ל הוסיף ודקדק מל"ה הגמ' דרב הונא ורבנן לא הוי מצלי עד אורתא, ואורתא משמע לילה ממש. ולא הרגיש דגם לדידי' קשה בסוגיא דעולא, דקאמר וחמיסר מפלגא דיומא לאורתא. ולפנינו יבואר לשיטת הרמב"ם ותר"י ז"ל בדיוק]. ותו קשה, דא"כ אמאי קרי י"א שעות חסר רביע פלג המנחה, הא זמן התמיד כבר כלה או סמוך לה. אלא ודאי התוס' מפרשים עד צה"כ. ולכאורה קשה קושית תר"י ז"ל. וכסבור הייתי לומר דע"כ להתוס' צ"ל, דגם לרבנן תפלת המנחה הוי נגד קטרת וכדברי הגמ"י" בשם ר"ח, והירושלמי לא סבר לה להא דזבחים דדם נפסל בשקיעת החמה. והתוס' ז"ל שלא הקשו לת"ק מאי טעמא, משום דלא פסיקא להם דעתם ז"ל בפי' סוגיא דזבחים. אבל עדיין קשה דא"כ תפלת מוסף אינו אלא עד תחילת שקיעה, ואנן תנן כל היום, ובמגילה דף כ' כ"ל זמן תפלת המוסף עם שאר דברים שזמנן כל היום כפשוטו, והוא קושית הגאון הנ"ל, והרבה עוד להקשות שם:
- 625 אבל האמת הברור דשיטת התוס' כך הוא, דאסור לזרוק לכתחילה מתחילת שקיעה. וה"ה כמו לפני התמיד של שחרית ואחר התמיד של בין הערבים, דנפקא לן ג"כ ממיעוטא דקרא, ומכ"מ אינו אלא לכתחילה או פסול דרבנן. ותניא בלשון פסול כדאי' בתוספתא דפסחים והביאו התוס' שם דף נ"ח ב' ד"ה העולה עיין שם. והאיך נמעט מהא דביום הקריבו את זבחו יותר מהא דהעולה עולה ראשונה או עליה השלם כו'. ואולם פסול לילה דנפק"ל מביום צוותו פסול לגמרי ואינו מרצה כלל, מגוף הדרש ביום צוותו, ובליילה לא נצטוונו על מצות הקרבנות, והאיך ירצה, וה"ה כמחו"ז, ועי' תוס' מנחות דף כ"ה א' ד"ה ואימא כו', וי"ל דכתיב ביה לא ירצה וממילא ה"ה ליל שמיני. וי"ל דאינו אלא לאו הבא מכלל עשה, דשאני בין ליל ח' לשאר לילה כמוש"כ התוס' בחולין דף פ"א ד"ה ביום. ותו הא כתיב זאת התורה, וידוע דתורה לעיכובא. משא"כ הפסוק ביום הקריבו וגו'. וא"כ קרבן ציבור או פסח דיש בו כרת, י"ל דאם לא הקריבו עד אחר שקיעת החמה, יוכלו עוד להקריבו, כמו
- 630 אחר התמיד כמוש"כ התוס' ברה"ש דף ל' ב', ובפסחים דף נ"ט א'. איברא דהסוגיא במס' פסחים דף צ"ד משמע דגם בדיעבד א"א להקריב אחר שקיעת החמה, שהרי מיקרי עפ"י דרך רחוקה, וע"ז כתבו די"ל מדרבנן עשו סייג לדבר, עכ"פ עיקר הפסול אינו אלא לכתחילה ומכ"מ מרצה. ועיין בזבחים דף כ"ו ב' פסול בשר אבל הבעלים נתכפרו. וה"נ י"ל לענין שקיעת החמה. וכ"כ התוס' ביומא דף כ"ט לענין אחר התמיד. והנה נתיישבו כל קושיות הגאון הנ"ל. הן אמת שגם הב"ח הובא במג"א סי' רל"ו, והמג"א בסי' רל"ג סברי דלהתוס' מתחיל לילה מתחילת שקיעה, והיינו שעה ורביע לפני צה"כ, ופלג המנחה דר' יהודא ג"כ קודם לו. אבל הנראה לי הוא האמת:
- 640 והנה יש לך לומר דהת"ק יליף מתמיד, ור"ל מזמן עצמו של תמיד ולא חיישין מה שבע"כ נצרכו להניח זמן לקטרת. וכמו במוסף דיוצאין לפני התמיד. ור' יהודא סובר דכיון דבע"כ הוצרכו עפ"י דין לתת זמן לקטרת ונסכים, להכי זמן מנחה קודם לה. ואי מתמיד עד פלג המנחה קמא הוי. ואי מקטרת מפלג מנחה בתרא. ולפ"ז אין עיקר למש"כ לדעת הטור דלא חיישי לנסכים ושיר של בין הערבים. איברא ממש"כ בהגה"מ בשם ר"ח דגם לרבנן מקטרת ילפי, ש"מ דקשה ליה טעמא דרבנן מה שהקשיתי לעיל, דהרי צריכים לתת זמן לקטרת. ולהכי פירשו דבאמת נגד קטרת תיקנו. וא"כ קשה הא צריכים לתת זמן לנסכים ושיר. אלא ודאי דלא חיישין לזה וכדעת הטור. ולא דמי למוסף שאין להקדמת התמיד כל שייכות מצד המוסף. אלא מצד שאין שום קרבן קודם לתמיד. משא"כ קטרת אחר התמיד ונסכים אחריה, ע"כ סדר הנכון בכיון כך הוא. וא"כ יש לכונן זמן התפלה כן.
- 645

והגאון בעל פני יהושע ז"ל כתב דזמן רבנן עד הערב הוא נגד נסכים ושיר. ולא מצינו סמך ורמז לזה. ובל"ס אישתמיטתיה דברי הטור והגמ"י ז"ל הנ"ל. והא דלא הקשה הירושלמי על התנא קמא, משום דיש לומר כמו שכתבנו לעיל:

- ועתה נלך לשיטת תר"י דסברי עד הערב היינו שקיעת החמה. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהל' תפלה דזמן תפלת המנחה לא יאוחר משקיעת החמה. איברא לא כיוונו לזמן הת'. אלא דעת אחרת להם בענין שקיעת החמה. 650 וכדעת רבינו הגר"א ז"ל בשו"ע או"ח סי' רס"א, דשקיעת החמה הוא לפני בין השמשות ממש. והגר"א ז"ל כתב כן בשם הר"ן והרשב"א ז"ל עיין שם. והא דפסחים דף צ"ד פי' משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין היינו כל הכוכבים, וכבר הוא לילה מתלתא רבעי מיל. ובזה מדוייק לשון הש"ס וחמיסר מפלגא דיומא לאורתא. ופי' דם נפסל בשקיעת החמה, לאפוקי בין השמשות, ואתי לר"י דס"ל דבין השמשות הוא ג' רבעי מיל או תרי תילתי מיל. ואל תתמה הא בין השמשות הוא ספק, ואמאי, נילף מכאן דהוא לילה גמור. דכמו כן יש להקשות 655 למש"כ רבינו הגר"א ז"ל שם, דכהן רשאי לאכול תרומה והוא טבול יום בבין השמשות. וע"כ צ"ל דזהו הספק, אם באמת הוא יום לכל המצות, ורק לדברים אלו הוא לילה. או שבאמת הוא לילה, וזהו שמשמיענו הכתוב: עכ"פ מחלוקת ת"ק ור' יהודא בתפלת המנחה הוי, דהת"ק יליף מתמיד. וזמנו עד בין השמשות, ור' יהודא מקטרת. ואף על גב דקטרת יוכל היות דכשר עד צאת הכוכבים, אם בין השמשות יום הוא לכל דבר, מכ"מ ס"ל 660 דיש לתת זמן לנסכים ושיר לדעתי, ולדעתך משום מנהג. אבל התמיד לכו"ע זמנו כל היום עד בין השמשות. ובחנם הקשה הלח"מ והגאון ש"א ז"ל.
- ודברי הרמב"ן ז"ל בפ"י התורה ג"כ הולך אחר דעת תר"י וסיעתו בל"ס. ופי' תחלת השקיעה הוא בין השמשות, וכלשון הגר"א בסימן רס"א. ובהתחלת השקיעה הוא בין השמשות גמור כו'. אבל לא מה שקראו התוס' תחלת שקיעה קראו הם ז"ל תחלת שקיעה כמובן. דכוונתם מבין השמשות עד שיצאו כל הכוכבים. וא"כ עדיין היום 665 זורח קצת, ונקרא בנשף בערב יום. ובעלות השחר כיוב"ז מיקרי יום, אבל בשקיעתו מיקרי לילה, ומש"כ רבינו הרמב"ן ז"ל דעשיה הוא שחיטה לא כיוון לאפוקי זריקה, אלא לאפוקי צליה דמיירי ביה בסוף הדיבור, ומפרש ועשית פסח דפ' ראה על הצליה לפי הפשט. והנה הסב הגאון ש"א ז"ל כוונת הרמב"ן ז"ל לחדשות שלא שיער מעולם, אמנם מש"כ שעה ורביע הוא טה"ד, וצ"ל וחומש או מחצה, וזה תלוי בחשבון עשרה פרסאות איך מתחשב כמבואר בביאורי הגר"א סי' תנ"ט. וזהו הפי' הברור בדברי הרמב"ן ז"ל. ולא כמוש"כ להגיה דעומד 670 בפסח ומכוין בתמיד בדבר שאינו מבואר פי' מחלוקת ר"י ורבנן. וגם שזהו נגד הירושלמי.